

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΠΙΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΤΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΚΟΝΤΑΝΙΝΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ
1939

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46
ΑΘΗΝΑ II

Ε.Γ. Δ. της Κ.ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΣΤΡΟΦΗΣ ΤΟΥ ΘΟΥΡΙΟΥ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

Ἐξ ὄλων τῶν ποιημάτων τοῦ ἔθνικοῦ μεγαλομάρτυρος, τὸ αὐθεντικώτατον καὶ λαϊκώτατον εἶναι τὸ ἀρχόμενον μετὰ τὸν στίχον :

Ὡς ποτε παλληκάρια νὰ ζοῦμεν στὰ στενά.

Τὰ πρακτικά τῆς ἀνακρίσεως τοῦ Ρήγα ὑπὸ τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν τῷ 1798 ἀναφέρουσι τὸ ποίημα τοῦτο ὡς θούριον ὕμνον, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἑλληνικὸς λαὸς γενικῶς παρακινεῖται εἰς ἀποστασίαν ἀπὸ τῶν Τούρκων⁽¹⁾. Ὁ λεγόμενος ἑλληνικὸς μασσαλιωτικὸς ὕμνος, ὁ ἀρχόμενος μετὰ τὰς λέξεις :

Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων

(ὁ ὁποῖος ἄλλοτε προσεγράφετο εἰς τὸν Ρήγαν), ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἔργον τῆς Μούσης αὐτοῦ⁽²⁾. Γενικῶς ἡ κριτικὴ ἔρευνα περὶ τοῦ ποιητικοῦ ἔργου τοῦ Βελεστινλή - Φεραίου εὐρίσκεται ἐν πολλοῖς ἀκόμη εἰς τὰ σπάργανα. Πάντως δὲν ἀνταποκρίνεται

(1) «Das ... Gedicht Thurius Hymnus, welches mit den Worten: Os pothe palicaria anfängt und worin das griechische Volk überhaupt zum Aufstande gegen die Türken aufgemutert wird». E. Legrand, Documents inédits concernant Rhigas Velestinlis et ses compagnons de martyre, tirés des archives de Vienne en Autriche. Paris [-Athènes] 1892. (Ἀπόσπασμα κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἐκ τοῦ Δελτίου τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος) σελ. 59-61 (πρβλ. καὶ σελ. 70-71, 76 d-77 δ', 82b-83β', 88c-89γ, 90a κ.έ. - 91α' κ.έ.). Κ. Ἀμάντου, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή. Ἐν Ἀθήναις 1930, σελ. 154 κ.έ., 160 κ.έ., 168 κ.έ., 178 κ.έ., 182 κ.έ., 186 κ.έ. (πρβλ. καὶ σελ. κγ' κ.έ. Πρβλ. καὶ Σ. Π. Λάμπρον, Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα. Ἐν Ἀθήναις 1892, σελ. 52 κ.έ., 118, τοῦ αὐτοῦ, Μικταὶ σελίδες. Ἐν Ἀθήναις 1905, σελ. 641 κ.έ.

(2) Πρβλ. Σ. Π. Λάμπρον, ἔνθ' ἀνωτέρω, καὶ ἐν «Νέῳ Ἑλληνομνημονίῳ», τόμ. ΙΓ' (1905), σελ. 72, καὶ πρό παντός τὴν πραγματείαν τοῦ φίλου συναδέλφου Κ. Ἀμάντου, «Ὁ θούριος τοῦ Ρήγα» ἐν τοῖς «Ἑλληνικοῖς», τόμ. Η' (1935), σελ. 197-211 (πρβλ. τοῦ αὐτοῦ «Νέαι μελέται περὶ τοῦ Ρήγα Βελεστινλή» [Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ ΜΗ' τόμου τῆς «Ἀθηνᾶς»], Ἀθήνησι 1933, σελ. 242-249, ὅπου καὶ συντοπιτικὰ λόγια περὶ τοῦ ἐν τῇ «Νέῃ Ἑστίᾳ», τόμ. ΚΑ' (1937) σελ. 463-464 ἀρθροῦ τοῦ κ. Ἀπ. Δασκαλάκη). Ἐπ' ἐσχάτων ἀσθενῶς ὀπαστήριξε τὴν γνώμην, ὅτι τὸ «Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων» εἶναι ἔργον τοῦ Ρήγα, ὁ Εὐλόγιος Κουρίλας ἐν «Θεσσαλικαῖς Χρονικοῖς», τόμ. Γ' (1932-3) σελ. 5 κ.έ.

πρὸς τὰ πράγματα τὸ λεγόμενον, ὅτι ὁ Ρήγας ἤδη τῷ 1787 ἐτύπωσεν ἐν Βιέννῃ μουσικῶς τὰ ποιήματα αὐτοῦ⁽¹⁾. Κατὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν τοῦ μακαρίτου ἐν Βουκουρεστίῳ καθηγητοῦ Δημοσθένους Ρούσσου, ἡ παρά πολλῶν μνημονευομένη⁽²⁾ ἔκδοσις τῶν ποιημάτων τοῦ Ρήγα ἐν Ἰασίῳ τῷ 1814 εἶναι ἀνύπαρκτος· ἐξεδόθη αὐτόθι ὑπὸ Μ. Βερνάρδου, τοῦ Κρητός, μικρὸν βιβλίον φέρον τὸν τίτλον «Ρήγα Βελεστινλή Ὑμνοι καὶ ᾠδαί», οὐχὶ ὁμοίως τῷ 1814, ἀλλὰ πολὺ βραδύτερον⁽³⁾. Ἄλλη συλλογὴ ποιημάτων, ἐκδεδομένη ἐν «Κοσμοπόλει»⁽⁴⁾, ἄνευ δηλώσεως ἔτους, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἄσματα καὶ πονημάτια διαφόρων», περιέχει — κατὰ ρητὴν μνείαν παλαιότερων ἐρευνητῶν⁽⁵⁾ — ποιήματα τοῦ Ρήγα καὶ Ψευδορηγικά· ἀλλὰ μέχρι τοῦδε δὲν κατώρθωσα νὰ ἴδω τὴν συλλογὴν αὐτήν. Αὐτὸς ὁ Ρήγας καὶ οἱ συνεργάται αὐτοῦ κατ' ἀρχὰς ἐκυκλοφόρουν τὸν θούριον χειρογράφως· βραδύτερον δέ, κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1797, ἐτυπώθη οὗτος συμπεριληφθεὶς εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν προκήρυξιν τοῦ μεγάλου Θεσσαλοῦ⁽⁶⁾. Ὅπως δὴποτε, ἡ ἀνακριτικὴ ἀρχὴ τῆς Βιέννης εἶχεν ὑπ' ὄψει καὶ ἔντυπον ἔκδοσιν τοῦ θουρίου καὶ εἰς αὐτὸν ἐστήριξε μέγα μέρος τῆς κατηγορίας ἐναντίον τοῦ Ρή-

(1) R. Nicolai, Geschichte der neugriechischen Literatur. Ἐν Λειψίᾳ 1876, σελ. 154 (ἴσως πρόκειται περὶ τυπογραφικοῦ λάθους ἀντὶ: 1797). Πρβλ. ἄφ' ἑτέρου Σ. Π. Λάμπρον, Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα, σελ. 119.

(2) Π.χ. ὑπὸ J. Rizo-Néoulo, Cours de la littérature grecque (ἐν Γενεύῃ 1827, σελ. 27), Παπαδοπούλου - Βρετοῦ, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, τόμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1857, σελ. 174, ὑπὸ Κ. Nicolai, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 154, ὑπὸ Σ. Π. Λάμπρου, Μικταὶ σελίδες, σελ. 642, κλ. κλ.

(3) Πρβλ. Κ. Ἀμάντου, ἐν τοῖς «Ἑλληνικοῖς», τόμ. Η' (1935) σελ. 203.

(4) Βιέννη; Παρισίους; Βενετία;
(5) Π.χ. τοῦ Καρόλου Iken (Eunomia, Darstellungen und Fragmente neugriechischer Poesie und Prosa...), τόμ. Β', Grimma 1827, σελ. 250 κ.έ.), τοῦ Θεοδώρου Kind, Beiträge zur besseren Kenntnis neuen Griechenlands. Neustadt a. d. O., σελ. 2.

(6) Πρβλ. πρό παντός Σ. Π. Λάμπρον, Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα, σελ. 49 κ.έ., 116 κ.έ. Πρβλ. καὶ ἐπ' ἐσχάτων Α. Dascalakis, Les œuvres de Rhigas Velestinlis. Ἐν Παρισίους [γρ. Ἀθήναις] 1937, σελ. 26 κ.έ.

γα και τῶν ἐταίρων αὐτοῦ⁽¹⁾. Περιέχει δὲ τὸν θούριον τοῦ Ρήγα καὶ λίαν δυσεύρετον ἔντυπον, ἀποτελούμενον ἐκ τεσσάρων μόνον σελίδων, σχήματος 4ου, ἄνευ δηλώσεως τοῦ ἔτους, καθ' ὃ τὸ σπάνιον ἔντυπον παρεδόθη εἰς τὴν δημοσιότητα «*Ἀπὸ τῆν τοῦ Γένους Τυπογραφίαν ἐν Κερκύρα*»⁽²⁾. Πάντως ἐγένετο ἡ κερκυραϊκὴ αὕτη ἐκδοσις τοῦ θουρίου κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, πιθανῶς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς βιενναίας ἐκδόσεως. Ἐπιγράφεται δὲ τὸ κερκυραϊκὸν ἔντυπον, τοῦ ὁποίου ἔχομεν καὶ ἀνατυπώσεις⁽³⁾, ὡς ἐξῆς :

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

ΙΣΟΤΗΣ

ΘΟΥΡΙΟΣ

Ἦτοι Ὀρμητικὸς Πατριωτικὸς Ὑμνος
πρῶτος, εἰς τὸν Ἦχον

ΜΙΑ ΠΡΟΣΤΑΓΗ ΜΕΓΑΛΗ

Παραβαλλομένη δὲ ἡ κερκυραϊκὴ αὕτη ἐκδοσις τοῦ θουρίου πρὸς χειρόγραφον αὐτοῦ, διατηρούμενον ἐν τῷ Καποδιστριακῷ Ἀρχεῖῳ, παρουσιάζει ἰκανὰς διαφορὰς τὸ χειρόγραφον, ὡς ἐλέγχεται, δὲν ἔγινε μετὰ προσοχῆς⁽⁴⁾. Ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου Περραιβοῦ δημοσιευθεῖσα διατύπωσις τοῦ θουρίου, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος καὶ κατωτέρω⁽⁵⁾, κατὰ τὰς πρώτας αὐτῆς στροφὰς ὀλίγας διαφορὰς δεικνύει ἀπὸ τοῦ κερκυραϊκοῦ ἔντυπου τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος. Ἡ κυριωτάτη διαφορὰ εἶναι, ὅτι ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς προσθέτει⁽⁶⁾ καὶ δύο στίχους :

Σὰς κράζει ἡ πατρίδα, σὰς θέλει, σὰς πονεῖ,
ζητᾷ τὴν συνδρομὴν σας μὲ μητρικὴ φωνή,

οἱ ὁποῖοι δὲν συμπεριλαμβάνονται εἰς τὸ κερκυραϊκὸν ἔντυπον. Ἐκτὸς τούτου, οἱ περίφημοι στίχοι φέρονται παρὰ Περραιβῷ :

Καλλίτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακή,

ἀντὶ τῆς παραλλαγῆς τοῦ κερκυραϊκοῦ ἔντυπου :

(1) Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω, σελ. 445α, ὕποσημ. 1, ἀναφερομένης παραπομπᾶς.

(2) Τὸ σημείωμα τοῦτο κεῖται ἐν τέλει τοῦ ἔντυπου.

(3) Ὑπὸ Σπ. Π. Λάμπρου ἐν τῇ «*Ἐθνικῇ Ἀγωγῇ*», τόμ. Α' (1898) σελ. 163-5 καὶ ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ «*Μικταὶ σελίδες*», σελ. 641-646, ἐπὶ μέρους δὲ καὶ ἐν τῷ «*Νέῳ Ἑλληνομνήμονι*», τόμ. ΙΓ' (1916) σελ. 68 κ.έ. (=Διάλεξις περὶ Ἑλλήνων ποιητῶν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, τόμ. Α', ἐκδ. Β', 1925, σελ. 59 κ.έ.). Ὑπὸ Σπ. Μ. Θεοτόκη, Ἀναμνηστικὸν τεῦχος τῆς Πανιωνίου ἀναδρομικῆς ἐκθέσεως, Μέρος Α', 1914, σελ. 126. Πρβλ. καὶ Κ. Ἀμάντου ἐν τοῖς «*Ἑλληνικοῖς*» τόμ. Η' (1935) σελ. 198.

(4) Πρβλ. τὴν ἀντιβολὴν τοῦ Κ. Ἀμάντου, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 197 κ.έ.

(5) Σελ. 446β, 448α.

(6) Μετὰ τὸν στίχον 22: Νὰ κάμωμεν τὸν ὄρκον, ἐπάνω στὸν Σταυρόν.

Καλλιῶναι [=κάλλιο ἔναι] μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακή⁽¹⁾.

Ἴσως ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς ἐπὶ μέρους ἀντέγραψεν ἢ ἀπεμνημόνευσε τὸν θούριον ἐκ τῆς κερκυραϊκῆς αὐτοῦ ἐκδόσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος.

Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα οὔτε νὰ ἐκθέσωμεν τὰ διάφορα προβλήματα, τὰ ὁποῖα συνδέονται πρὸς τὸν θούριον τοῦ μεγάλου Θεσσαλοῦ, οὔτε ν' ἀναγράψωμεν πάσας τὰς ἐκδόσεις τῶν ποιημάτων αὐτοῦ. Ἐνταῦθα θέλομεν ν' ἀνακοινώσωμεν παραλλαγὴν ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ θουρίου, κειμένην ἐν τοῖς φιλολογικοῖς καταλοίοις τοῦ φιλέλληνοσ διδάκτορος Καρόλου Ικεν.

Ὁ Κάρολος (Ἰάκωβος, Λουδοβίκος) Iken⁽²⁾, γέννημα τῆς ἀλλοτε ποτὲ ἐλευθέρας χανσεατικῆς πόλεως Βρέμης (γεν. 7 Σεπτ. 1789, † 23 Ἀπρλ. 1841 ἐν Φλωρεντίᾳ), μετὰ λαμπρὰς σπουδὰς ἀνηγορεύθη τῷ 1817 διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἰένης. Ἦδη προηγουμένως εἶχε δεῖξει καλλιτεχνικὰ τάλαντα καὶ μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὰς γλώσσας καὶ τοὺς πολιτισμοὺς ξένων λαῶν, μάλιστα δὲ τῶν τότε ὑποδούλων Νεοελλήνων. Ἡ κατὰ τὸ 1817 ἐκδοθεῖσα διδακτορικὴ αὐτοῦ διατριβὴ ἀναφέρεται εἰς ζητήματα ἱστορικὰ καὶ φιλολογικὰ τῆς Νέας Ἑλλάδος⁽³⁾. Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, 1818, ἐξέδωκε πίνακα ὑπὸ τὸν τίτλον «*Περιηγηταὶ ἐν Ἑλλάδι [ἀπὸ τοῦ 1453]*» καὶ ἐδημοσίευσεν ἐν «*Wünschelruhte*», περιοδικῷ τῆς Γοττίγγης⁽⁴⁾, πλὴν ἄλλων καὶ γερμανικὰς μεταφράσεις νεοελληνικῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων⁽⁵⁾. Διαρκούσης τῆς μεγάλης Ἐπαναστάσεως τῶν πατέρων ἡμῶν, ὁ φιλελεύθερος Κάρολος Ικεν εἰργάσθη διὰ συγγραφῶν

(1) Ἄλλη παραλλαγή :

Καλλίτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ,
παρ' ἀναρίθμους χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακή.

φέρεται παρὰ Καρόλῳ Ικεν, *Leukothea. Eine Sammlung von Briefen eines geborenen Griechen über Staatswesen, Literatur und Dichtung des neueren Griechenlands* (ἐν Λειψίᾳ 1826) σελ. 102, 100. Περὶ ἄλλης παραλλαγῆς τῶν ἀνωτέρω στίχων πρβλ. Σ. Π. Λάμπρου, *Μικταὶ σελίδες*, σελ. 642.

(2) Περὶ τοῦ ἀνδρός ἰδέε πρό πάντων : H. W. R o t e r m u n d, *Lexikon aller Gelehrten, die seit der Reformation in Breimen gelebt haben* . . . Μέρος Α' (ἐν Βρέμῃ 1818) σελ. 222-3. *Deutsche Allgemeine Biographie*. Τόμ. ΙΔ' (ἐν Λειψίᾳ 1881) σελ. 14. *Bremische Biographie des 19. Jahrhunderts* (ἐν Βρέμῃ 1912) σελ. 237-239 καὶ τὰς αὐτόθι σημειούμενας βιβλιογραφίας.

(3) Ἐχει γραφῆ λατινιστὶ ἡ διατριβὴ αὕτη : «*De statu Graeciae hodierno deque Neohellenum seu Romaeicorum historia tam politica, quam literaria*». Ἐν Βρέμῃ 1817. Σελ. 48 εἰς 4ον.

(4) Ἐξεδίδετο ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ H. Straube καὶ τοῦ Δρος J. P. von Hornthal.

(5) Πρβλ. ἐπ' ἐσχάτων καὶ «*Neugriechische Volkslieder gesammelt von Werner von Haxthausen. Urtext und Übersetzung herausgegeben von Karl Schunte Kemminghausen und Gustav Soyter* . . . Münster i. W. 1935, σελ. 12 κ.έ.

καὶ ἄλλων πρὸς διάδοσιν τοῦ φιλελληνισμοῦ ἐν Γερμανίᾳ, πάντοτε δὲ μετ' ἐνθέου ζήλου. Τῷ 1822 ἐξέδωκε τὸ «Ἑλληνιον. Περὶ πολιτισμοῦ, ἱστορίας καὶ λογοτεχνίας τῶν Νεοελλήνων»⁽¹⁾, κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος πραγματείας «Περὶ ἀρχαίας καὶ νέας Ἑλλάδος»⁽²⁾. Πολύτιμα ἀληθῶς εἶναι δύο ἄλλα δημοσιεύματα τοῦ ἐνθουσιώδους πολίτου τῆς Βρέμης: «Λευκοθέα. Συλλογὴ ἐπιστολῶν Ἑλληνοσφίτου ἐπὶ πολιτεύματος, λογοτεχνίας καὶ ποιημάτων τῶν Νεοελλήνων» (ἐν Λειψίᾳ 1825, εἰς δύο τόμους)⁽³⁾ καὶ «Εὐνομία. Εἰκόνες καὶ ἀποσπάσματα νεοελληνικῆς ποιήσεως καὶ πεζογραφίας» (ἐν Γρίμμῳ 1827, εἰς τρεῖς τόμους). Μετ' ἄλλων δὲ τέκνων τῆς Βρέμης καὶ τῆς Γερμανίας, ὁ Κάρολος Iken ὑπεστήριξε ἠθικῶς καὶ ὕλικῶς ὄχι μόνον τὸν Ἑλληνικὸν Ἀγῶνα, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς Ἑλληνας, οἱ ὅποιοι διὰ τοῦτον ἤ ἐκείνον τὸν λόγον εὐρίσκοντο ἐπὶ γερμανικοῦ ἐδάφους. Ὑπεστήριξε δὲ πλὴν ἄλλων καὶ τὸν Κοσμά Ἀγγελῆν, νεαρὸν πλοίαρχον ἐκ Ψαρῶν, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος αὐτοῦ νήσου μετέσχε τοῦ Ἀγῶνος ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν καὶ αὐτὸς μὲν ἐσώθη, χάρις εἰς τὸν Δημήτριον Σκλαβούνον, ἐμποροπλοίαρχον ὑπὸ ἀγγλικὴν σημαίαν, ἀλλ' ἡ σύζυγος καὶ δύο θυγάτρια ἐκείνου περιήλθον εἰς τουρκικὴν αἰχμαλωσίαν καὶ μετεκομισθῆσαν πρὸς πώλησιν εἰς Σμύρνην. Μετὰ πολλοὺς κινδύνους καὶ βάσανα κατέφυγεν ὁ Κοσμᾶς Ἀγγελῆς εἰς Ὀδησσόν, ὅπου οἱ ὁμοεθνεῖς περιέβαλψαν αὐτόν, ἐκεῖθεν δὲ μέσῳ ρωσικοῦ διαβατηρίου διὰ Πολωνίας μετέβη εἰς Δρέσδην, ὅπου πάλιν ὑπεστήριξεν αὐτὸν ὁ γενναῖος φιλέλληνας καθηγητὴς Kleske. Ἐκ Δρέσδης μετέβη ὁ Ψαριανὸς πλοίαρχος εἰς Λειψίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀμβούργον, ὅθεν μετὰ πολλὰς ἀπογοητεύσεις ἔφθασεν εἰς Βρέμην τῇ 7 Σεπτ. 1825 καὶ παρέμεινεν αὐτόθι μέχρι τῆς 10 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Ὁ Κάρολος Iken μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν φιλελλήνων τῆς Βρέμης ἐδεξιώθησαν τὸν ἀτυχῆ Ἑλληνα εὐμενῶς καὶ ὑπεστήριξαν αὐτόν κατὰ τὸ δυνατόν ὕλικῶς, ὅπως μεταβῆ εἰς Ἀννόβερον καὶ ἐκεῖθεν ἀκολουθήσῃ τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἔμελλε καὶ πάλιν νὰ συναγωνισθῆ μετὰ τῶν ὁμογενῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς. Ἐν τούτοις ἔσπευσεν ὁ Κάρολος Iken κατὰ τὴν συνήθειάν του νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὸν Κοσμά Ἀγγελῆν ὡς πληροφορητὴν του περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, ἐλάμβανε δὲ τὰς ἀνακοινώσεις αὐτοῦ συνήθως καὶ γραπτὰς, προκειμένου ἰ-

δίως περὶ δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ ἄλλων λαογραφικῶν ὕλικῶν ἂν καὶ τὰ γραπτὰ τοῦ Κοσμά Ἀγγελῆ, ἀνθρώπου ἐλαχίστης σχολικῆς μορφώσεως, ἦσαν βάναισα, ἄνευ τόνων καὶ πνευμάτων, πολλάκις δὲ καὶ ἄνευ διακρίσεως τῶν διαφόρων λέξεων, οὕτως ὥστε ἡ κατανόησις τῶν γραφομένων νὰ μὴν εἶναι πάντοτε εὐχερής. Ἐξ Ἀννόβερου ὁ Ψαριανὸς πλοίαρχος ἀπέστειλε τῇ 13 Σεπτεμβρ. 1825 πρὸς τὸν Κάρολον Iken ἐπιστολήν, ἐν τέλει τῆς ὁποίας ἔγραψε βαναύσως καὶ ἀδιακρίτως καὶ ἄλλα καὶ τινὰς στίχους⁽⁴⁾. Μεταξὺ τῶν στίχων τούτων ὑπάρχει καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ θουρίου τοῦ Ρήγα. Παραθέτω ἀμέσως κατωτέρω τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κοσμά Ἀγγελῆ κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Καρόλου Iken⁽⁵⁾.

..... εὐσποτε παληκαρηνα νὰ ζοῦμεν
στὰ σὶ να σα ἡ λα γη μο να χη σιους καλους
τσα βουνα να χανο μεν πατρηδα αδελφηνα και
γο νους

Ὁ Κάρολος Iken εἶχεν μετ' ἐπιφυλάξεως ὑποθέσει, ὅτι τὰ γράμματα τοῦ Ψαριανοῦ πλοίαρχου: *σα ἡλα γη* ἠδύναντο νὰ ἔχουσι γραφῆ ἀντι: *ὡσάν ἡλά γη* (= ὡς ἡ μωρὰ γῆ), σχετίζων τὸ *ἡ λά* πρὸς τὸ Ὀμηρικὸν ἐπίθετον *ἡλεός* (καὶ κατ' ἀποκοπὴν *ἡλός*). Ἐπίσης παραδόξως ὁ Κάρολος Iken ἐξελάμβανε τὸ *κάπος* (= κά[μ]πος), ὡς δωρικὸν τύπον τῆς ἀρχαίας λέξεως *κῆπος*⁽⁶⁾, ἡ ὁποία καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ πολλαχοῦ ἐπιζῆ ὡς τοπωνύμιον καὶ ἄλλως. Οὕτω ὁ Κάρολος Iken παρηρμήνευσε τοὺς πρώτους στίχους τοῦ θουρίου τοῦ Ρήγα ὡς ἐξῆς, μεταγλωτίσας αὐτοὺς γερμανιστί:

Wie lange noch, ihr Palikaris,
Wollen wir in engen Schranken leben?
Gleichwie die thörichte Erde ganz allein für sich
Auf den luftigen Höhen und auf den Bergen⁽⁴⁾.

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κάρολος Iken. Ἄλλ' εἶναι προφανές, ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Ψαριανοῦ Κοσμά Ἀγγελῆ γραφέντα, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος ἀνωτέρω, πρέπει νὰ μεταγραφῶσιν εἰς καθαρὸν ὡς ἐξῆς:

Ἐως πότε καλληκάρια νὰ ζοῦμεν στὰ στενά
σά[ν] οἱ λαγοὶ μονάχοι. σιους κά[μ]πους, στὰ βουνά;
νὰ χάνωμεν πατρίδα, ἀδελφία καὶ γονι[τ]οὺς.

(1) C. Iken, Eupnomia. Darstellungen und Fragmente neugriechischer Poesie und Prosa. In Originalen und Uebersetzungen. Τόμ. Β', σελ. 16 κ.έ., 41 κ.έ., 53 κ.έ., 56 κ.έ., 64 κ.έ., 75 κ.έ., 80 κ.έ.

(2) Eupnomia, τόμ. Β', σελ. 43.

(3) Αὐτόθι, τόμ. Β', σελ. 44 («Die Worte *σα ἡλά γη* koennten vielleicht heissen *ὡσάν ἡλά γη*, gleichwie die thörichte Erde, von *ἡλός* oder *ἡλεός*, wenn hier nicht anders ein Schreibfehler obwaltet. *κάπος* ist altgriechisch anstatt *κῆπος*, ein luftiger Platz, Anhöhe, Garten).

(4) Αὐτόθι, τόμ. Β', σελ. 10 (πρβλ. ἀφ' ἐτέρου σελ. 108, 119).

(1) «Hellenion. Ueber Kultur, Geschichte und Literatur der Neugriechen . . . Erstes Heft: 1. Allgemeine Einleitung. II. Korais Denkschrift . . . Leipzig, F. A. Brockhaus 1822».

(2) «Vom alten und neuen Hellas» 1823.

(3) Πρβλ. σελ. 446β, ὑπόσημ. 1.

(4) Πρβλ. σελ. 445β, ὑπόσημ. 5.

Οὕτω ἔχομεν ἀξίαν προσοχῆς παραλλαγὴν τοῦ δευτέρου στίχου τοῦ θουρίου, ὁ ὁποῖος κατ' ἀνεκδιήγητον τρόπον ἐνεθουσίασε τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς λοιποὺς φιλελευθέρους Βαλκανίους καὶ Ἀνατολίτας. Ὁμολογῶ, ὅτι πᾶσαι αἱ εἰς τὴν ταπεινότητά μου γνωσταὶ ἐκδόσεις τοῦ θουρίου δὲν περιέχουσι τὰς ἀνωτέρω γραφὰς τοῦ δευτέρου στίχου, τὰς ὁποίας ποριζόμεθα ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ Ψαριανοῦ Κοσμᾶ Ἀγγελῆ. Ἡ γνωστοτάτη διατύπωσις, καθ' ἣν φέρεται ὁ στίχος ἐγγράφως καὶ διὰ ζώσης κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας, εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου Περραιβοῦ δημοσιευθεῖσα (1)

μονάχοι σὰν λιοντάρια ἐν ταῖς ράχαις στὰ βουνά ;

Οὕτω ἔχει ὁ στίχος καὶ κατὰ τὸ ἀγιορειτικὸν χειρόγραφον (2) καὶ κατὰ τὸ κερκυραϊκὸν τοῦ θουρίου ἔντυπον, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω (σελ. 446α) καὶ κατὰ τὴν χρηστομάθειαν τοῦ Θεοδώρου Κινδ(3). Ἀναλόγως δὲ πρὸς τοιαύτην διατύπωσιν τοῦ στίχου ἀνταποκρίνεται καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Μινωῖδου Μηνᾶ φιλοπονηθεῖσα γαλλικὴ μετάφρασις τοῦ αὐτοῦ θουρίου(4).

Κατὰ τι διαφέρει ἡ διατύπωσις τοῦ στί-

(1) Σύντομος βιογραφία τοῦ ἀοιδίμου Ρήγα Φεραίου τοῦ Θετταλοῦ. Ἐν Ἀθήναις 1860, σελ. 17. Πρβλ. καὶ Σ. Π. Λάμπρον, Μικταὶ σελίδες, σελ. 641. Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω σελ. 446α-β.

(2) Εὐλόγιος Κουρίλας, ἔνθ. ἀνωτέρω, σελ. 79.

(3) Neugriechische Chrestomathie, σελ. 149.

(4) A. P. Dascalakis, ἔνθ. ἀνωτέρω, σελ. 63.

χου κατὰ παλαιότεραν ἔκδοσιν τοῦ θουρίου :

μονάχοι σὰν λιοντάρια στοὺς βράχους στὰ βουνά (1).

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ψαριανοῦ Κοσμᾶ Ἀγγελῆ παραδοθεῖσα διατύπωσις τοῦ δευτέρου στίχου τοῦ θουρίου τοῦ Ρήγα πιθανώτατα δὲν προέρχεται ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ ποιητοῦ, ἀλλ' εἶναι προσφυστέρη τῆς κοινῆς παραδιδομένης διατυπώσεως :

μονάχοι σὰν λιοντάρια στὶς ράχες, στὰ βουνά

Ἡ διατύπωσις τοῦ Ψαριανοῦ Κοσμᾶ Ἀγγελῆ :

Σὰν οἱ λαγοὶ μονάχοι, στοὺς κάμπους, στὰ βουνά ;

ἐκφράζει περισσότερον τὴν κατάπτωσιν τῶν φευγόντων τὸν κόσμον λόγῳ τῆς τυραννίας.

Μεταξὺ τοῦ 2 καὶ τοῦ 3 στίχου κατὰ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ψαριανοῦ Κοσμᾶ Ἀγγελῆ (πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 447) παρελείφθησαν πολλοὶ στίχοι, ὑπάρχοντες κατὰ τὴν λοιπὴν παράδοσιν τοῦ θουρίου τοῦ Ρήγα. Ἀξία παρατηρήσεως εἶναι ἡ πληθυντικὴ αἰτιατικὴ: γον(ι)οὺς (αἱ ἐκδόσεις ἔχουσι συνήθως: γονεῖς). Εἶναι δὲ ὁ τύπος γονιός (= γονεὺς) καὶ σήμερον συνήθης ἐν Ἀρκαδίᾳ καὶ ἄλλαχού.

ΝΙΚΟΣ Α. ΒΕΗΣ (BEES)

(1) K. Iken, Ἐπιτομία, τόμ. Β', σελ. 119 (πρβλ. καὶ σελ. 108).

JEAN MORÉAS

ΑΠΟ ΤΙΣ « ΣΤΡΟΦΕΣ », — ΒΙΒΛΙΟ Β'

XIV

Τοῦ Αἰνεία ὁ γενναῖος πλοηγὸς Παλίνουρος, ποὺ ὀδήγει
 μὲ φρόνηση καὶ χέρι δυνατὸ,
 ἐδέχτη, ἀφοῦ δὲν μπόραγε ποτέ του νὰ ξεφύγῃ,
 ὅ,τι ἀπ' τὴ μοῖρα τοῦτ' ἔγραψεν.

Ὅργανο μίσους τὸ φριχτὸ ξεκούρασμά του ἐστάθη,
 πλάνη στὰ μάτια του μπροστά
 καὶ στὸ λιμάνι ἐνῶ ἔταν μπρὸς ὁ δύστυχος ἐχάθη,
 μέσα σὲ κύματα κυρτά.

Κι' ἐγώ, π' ὄλους τοὺς πόθους μου μοῦχουν στεφανωμένους
 ὁ Πίνδος καὶ οἱ Μοῦσες οἱ ἐννιά,
 πρέπει νὰ μοιάζω, εἶναι γραφτό, τοὺς πιὸ λησμονημένους,
 ἐνῶ στὸν οὐρανὸ ἔχω ἀγγίξει πιά.

Μεταφρ. Γ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ